

Affisch till minne av myteriet på pansarkryssaren Potemkin i juni 1905

[Detta kapitel behandlar tiden från 1905 års ryska revolution och fram till början av 1917, då en ny rysk revolution inleds]

3. 1905 och därefter

Splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker betydde att det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet stod inför den första ryska revolutionen 1905 i en försvagad och modfärdig sinnesstämning. Ingen av fraktionerna kunde lyckönska sig själv till segern i denna förödande strid.

När brytningen blev ett faktum (skrev Lenin tidigt 1905) stod det klart att vi materiellt var de svagare många gånger om... Mensjevikerna hade mer pengar, mer litteratur, bättre transporter, fler agenter, fler "namn", fler medarbetare. Det skulle vara oförlåtligt barnsligt att inte inse detta.¹

Ändå talade en mensjevnikisk agent några månader senare, i ett konfidentiellt brev, i ännu mer föraktfulla ordalag om den fullständiga ineffektiviteten i den mensjevnikiska litteraturen och den mensjevnikiska organisationen i Petersburg.² När revolutionen tog fart över hela Ryssland sommaren 1905 höll bolsjevikerna i London en exklusivt bolsjevnikisk kongress, som de beskrev och som i historien blev erkänd som den tredje partikongressen. Lenins främsta ställföreträdare vid kongressen, Bogdanov och Lunatjarskij, skulle bryta med honom tre år senare. Lunatjarskij återvände till partiet 1917. Den tredje kongressen ställde för första gången upp tre delegater på scen, som skulle spela en framträdande roll efter oktoberrevolutionen — Kamenev (en av delegaterna från Kaukasus), Litvinov och Krasin. Men det faktum att varje framstående ledare i det ursprungliga partiet hade gått över till mensjeviklägret — antingen helhjärtat som Axelrod, Martov och Potresov, eller halvhjärtat, som Plechanov och Trotskij — ställde Lenin i en unikt auktoritativ position. Den ende gestalten vid den tredje kongressen som kunde ta ställning oberoende av Lenin var Krasin, vid denna tid den främste bolsjevnikiske organisatören i själva Ryssland. Lunatjarskij betraktade det huvudsakliga resultatet av kongressen som en "fullständig förening mellan bolsjeviker på den leninistiska vänsterflygeln och den bolsjevnikiska högerflygeln under Krasin".³ Men den rent subalterna roll som tilldelats Lenins adjutanter beskrivs i Lunatjarskij's egna minnesanteckningar om rapporten om väpnat uppror, som han var ombedd att framlägga för kongressen:

Vladimir Iljtj gav mig alla de grundläggande teserna i rapporten. Men han var inte nöjd med det utan insisterade på att jag skulle skriva hela mitt tal och ge det till honom att läsa i förväg. Natten före

¹ Lenin, *Sotjinenija*, VII, s. 101. "A Letter to A. A. Bogdanov and S. I. Gusev", 11 februari 1905, CW 8, s. 143-7

² Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 500, not 120.

³ *Proletarskaja Revolutsija*, Nr. 11 (46), 1925, s. 53.

sammanträdet då jag skulle avge min rapport läste Vladimir Iljtj uppmärksamt igenom min rapport och lämnade tillbaka den med två eller tre obetydliga rättelser, vilket inte var förvånande eftersom jag såvitt jag minns tog mycket exakta och detaljerade angivelser från Vladimir Iljtj som utgångspunkt.⁴

Skillnaden mellan bolsjevikernas och mensjevikernas attityder till den groende revolutionen markerades i de respektive resolutionerna från kongressen i London och konferensen i Genève. Kongressen erkände det trängande behovet av ”att organisera proletariatet för en omedelbar strid med enväldet genom väpnat uppror”, och höll före att eventuellt deltagande i en provisorisk regering kunde tillåtas ”med syfte att obarmhärtigt kämpa mot alla kontrarevolutionära försök och att försvara arbetarklassens oberoende intressen” — ett beslut som skulle orsaka besvär tolv år senare.⁵ Mensjevikkonferensen ansåg å andra sidan att partiet ”inte skulle ställa upp som mål för sig självt att gripa makten eller dela makten i en provisorisk regering, utan måste förbli ett parti för den extrema revolutionära oppositionen”.⁶

Denna partistrid spelade ingen roll i händelserna i Ryssland. Revolutionen, som satts igång av massakern framför Vinterpalatset den 9 januari 1905 [”Den blodiga söndagen”], vann sakta terräng genom den oordning som bredde ut sig under våren och sommaren tills den nådde sin klimax i oktober med en våg av strejker, tsarens löfte om en liberal författning och bildandet av de första sovjeterna av arbetaredeputerade. Den tidigaste av dessa nymodiga institutioner tycks ha varit resultatet av spontana aktioner av arbetaregrupper i strejk. Fabriksstaden Ivanovo-Voznesensk hävdade att den var först i tiden,⁷ och under de närmast följande veckorna uppstod mer eller mindre organiserade sovjeter i nästan alla viktigare industricentra. Petersburgssovjeten, som var en av de tidigaste, var också den ojämförligt viktigaste. Institutionens historia börjar med prototypen i Petersburg.

Petersburgs sovjet av arbetaredeputerade konstituerades den 14 oktober 1905 och varade i femtio dagar. Dess förste president var Chrustaljov-Nosar, en radikal advokat, som gick med i mensjevikflygeln av det socialdemokratiska partiet under sovjetperioden.⁸ Sovjeten skaffade sig snabbt en organisation och gav ut en veckotidning (*Izvestija Sovjeta Rabotjich Deputatov*, en föregångare till den mer berömda dagliga *Izvestija* från 1917), och räknade vid sin höjdpunkt 550 delegater, som representerade 250 000 arbetare. Den mest framstående socialdemokraten i dess led var Trotskij, som snabbt framstod som energisk och rådig ledare och som blev president när Chrustaljov-Nosar arresterades i slutet av november 1905,⁹ under de sista få dagarna av dess existens. Sovjetens svaghet var, som Trotskij sade efteråt, ”svagheten hos en rent urban revolution”. I början av december kände sig regeringen stark nog att gå till aktion mot den. Trotskij och de andra ledarna arresterades och Trotskij:s briljanta och utmanande ledning av försvaret inför domstolen som hörde dem, hjälpte till att öka såväl sovjetens som hans eget anseende. Petersburgssovjeten hade huvudsakligen, men på intet sätt uteslutande, bestått av socialdemokrater. I den mån den tog ställning i fejden inom partiet var den antingen neutral eller mensjevikisk. Överallt i Ryssland var bolsjevikernas roll i sovjeterna 1905 liten och obetydlig. Lenin själv hade talat om dem förbehållsamt som ”inte ett arbetarparlament och inte ett organ för proletärt självstyre”, utan — ”en organisation som kämpar för att nå bestämda mål”.¹⁰ Som sådana kunde de inte vara mera än en icke partibunden hjälptrupp till partiet i dess kamp för att nå revolutionära mål, och kunde till och med

⁴ Ibid., s. 54.

⁵ *VKP(B) v Rezoljutsijach*, (1941), I, 45; se sid. 88 nedan.

⁶ *Iskra*, Nr. 100, 15 maj 1905 (Prilozenie).

⁷ *Proletarskaja Revolutsija*, Nr. 4 (39), 1925, s. 125-137.

⁸ L. Trotskij, *1905*, (andra utg. 1922), s. 198. [Denna bok – *Året 1905* – finns nu (2011) i svensk översättning, utgiven av Rättvisböcker]

⁹ Trotskij, *Sotjinenija*, II, s. 303.

¹⁰ Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 409. Trotskij sade själv om det första mötet i petersburgssovjeten att det ”påminde mer om ett krigsråd än om ett parlament”, *1905* (andra utg. 1922), sid. 106.

bli betraktade med en lätt anstrykning av avund såsom en rivaliserande organisation.¹¹ Lenin anlände till Petersburg tidigt i november 1905. Men det är inte säkert att han någonsin uppenbarade sig i petersburgssovjeten; i varje fall spelade han ingen ledande roll i dess arbete.¹²

Det praktiska handlandet och hjältemodet hos revolutionärerna och tragiken i deras misslyckande kastade ett obarmhärtigt ljus över oenigheten i det parti som strävade efter att leda revolutionen. Splittringen i både London och Genève hade ännu inte gått på djupet i partiets breda lager i själva Ryssland.¹³ I 1905 års Ryssland skrinlade socialdemokraterna överallt sina meningsskiljaktigheter och arbetade tillsammans, utan att bry sig om de skillnader som delade partiledarna. Under sommaren företogs rörelser mot en förening från båda sidor. När rörelsen växte under de relativt fria villkor som utlovades av oktoberförsamlingen 1905 tog Lenin intryck av den ökande otåligheten i de djupa partileden över dödläget.¹⁴ ”De tidigare grälen från den förrevolutionära tiden”, skrev han strax efteråt, ”ersattes av solidaritet i de praktiska frågorna”.¹⁵ Alldeles före petersburgssovjetens fall, grävde bolsjeviker och mensjeviker ner stridsyxan så länge, för att ge ut tre nummer av en gemensam tidning, *Severnij Golos*, till sovjetens stöd. I december 1905 gick en bolsjevikkonferens i Tammerfors i Finland — detta var tillfället för Stalins första framträdande på en allrysk partikonferens eller kongress och hans första möte med Lenin — med på en fusion mellan de två flyglarnas centralkommittéer i syfte att organisera en förenad partikongress.¹⁶ I januari och februari 1906 kunde den nya gemensamma kommittén tillkännage aktiva förberedelser för kongressen, som hölls i Stockholm i april.¹⁷ Officiellt beskrivs den som ”enhetskongressen”, men den bar på den tiden inget reguljärt nummer i partiserien (eftersom mensjevikerna bestred den tredje allbolsjevikiska kongressen 1905), fastän den i senare litteratur kallas den fjärde — och ännu en gemensam kongress (efteråt känd som den femte) hölls i London i april–maj 1907. ”Enhetskongressen” i Stockholm i april sammanträdde när den optimistiska stämningen, som hade framkallats av oktoberkonstitutionen och sammankallandet av den första Duman, stod som högst, och den hade mensjevikisk majoritet. Vid londonkongressen 1907 hade ömsesidiga anklagelser utslungats mellan bolsjeviker och mensjeviker. Lenin anklagade Dan och andra mensjevikledare för att kohandla med kadeterna om Duma-valen, vilket han brännmärkte som ”försäljning av arbetarröster”, och han kallades att försvara sig inför en partidomstol mot anklagelsen för förtal av partikolleger.¹⁸ Två veckor efter det att londonkongressen skingrats gjorde upplösningen av den andra Duman i Petersburg slut på illusionen av en konstitutionell regering och var inledningen till den hårdhänta och reaktionära Stolypin-perioden. Den formella enheten bevarades vid en

¹¹ Enligt en partihistoriker var ”vissa bolsjeviker, särskilt i Petersburg ... benägna att se dem [alltså sovjeterna] som konkurrenter till partiet” (N. Popov, *Outline History of the Communist Party of the Soviet Union* (Engelsk övers. n. d.), I, s. 163).

¹² På grundval av en bok med minnen av en obskyr författare utgiven 1922, tillskriver den andra upplagan av Lenins verk Lenin författarskapet till en resolution om lockout, som antogs av exekutivkommittén den 14 november 1905 (*Sotjinenija*, VIII, 391-392). Att resolutionen finns i Trotskij's verk (*Sotjinenija*, II, s. 298-299) är liktydigt med att hävda att Trotskij har skrivit den, vilket i sig själv är mer troligt. En artikel i detta ämne av Lenin som stod i *Novaja Zjizn* följande dag och som välkomnades av Trotskij i *Natjalo* (Trotskij, *Sotjinenija*, II, i, s. 313), kan ha orsakat förväxlingen. Det därpå följande påståendet i andra utgåvan av Lenins verk (*Sotjinenija*, VIII, s. 513, not 175), att han talade i exekutivkommittén om resolutionen, vilket grundar sig på några opublicerade minnen, är ännu otroligare. Krupskaja ”minns inte Vladimir Iljitj's framträdande i arbetardeputerades sovjet” ([Lenin](#), sv övers. 1976) och säkert är att han inte var medlem av exekutivkommittén.

¹³ Krasin klargör att petersburgsbolsjevikerna fortfarande arbetade i harmoni med mensjevikerna ända till i februari 1905 (*Proletarskaja Revolutsija* Nr 1 (36) 1925, s. 83-84).

¹⁴ Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 379.

¹⁵ *Ibid.*, IX, s. 123.

¹⁶ *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), I, 57-58. Inga protokoll finns kvar, men minnen från konferensen har samlats i *Trudy Pervoj Vsesojuzno Konferencii Istorikov-Marksistov* (1930), I, s. 210-247. En delegat beskriver Lenins attityd till den så här: ”Det tycks som om revolutionen suddade ut skiljelinjen mellan fraktionerna och många trodde detta. Men Lenin trodde det inte. Om han gick med på föreningen som helt oundviklig med tanke på massornas röst och den formella nödvändigheten av den, så gick han inte desto mindre med på den med tungt hjärta och tog den inte på allvar” (*ibid.*, I, 234-235). Men detta låter som ett efterhandsomdöme.

¹⁷ Kommitténs två tillkännagivanden finns i *Cetvertyj (Ob"edinitel'nyj) S"ezd RSDRP* (1934), SI, 572-576.

¹⁸ Lenin, *Sotjinenija*, XI, 216-228.

partikonferens hållen i Paris i slutet av december 1908,¹⁹ och under det följande året kom det ut åtskilliga nummer av den nya partitidningen *Sotsial-Demokrat*, där Martov satt sida vid sida med Lenin, Kamenev och Zinovjev i redaktionen. Lenins villighet vid denna tid att kompromissa med mensjevikerna var tydligen inte oberoende av bråket inom partiets bolsjevikflygel. Bogdanov och Lunatjarskij var de ledande andarna i en ”idealistisk” fraktion som försökte förena socialismen med religionen och som nedsablades våldsamt av Lenin i hans enda stora filosofiska verk *Materialism och empiriokriticism*. Denna fraktion hade också en politisk sida som hängde samman med kravet på en socialdemokratisk bojkott av den tredje Duman — det första exemplet i partiets historia på det senare så kända fenomenet ”opposition från vänster”.²⁰ Lenin kämpade envist ner alla sina motståndare, och om bolsjevikerna under dessa år lyckades upprätthålla sin existens som en sammanhängande och organiserad grupp, så berodde deras överlevande helt och hållet på det ensidiga och ihållande självförtroendet hos en enda man. Under tiden fastställde ett möte med partiets centralkommitté i Paris i januari 1910 än en gång partienigheten på grundval av en kompromiss mellan bolsjeviker och mensjeviker, denna gång mot Lenins röst.²¹

Under de yttre formerna av partienighet, som bibehölls under ökande svårigheter från 1906-1911, låg skillnader som blev allt djupare, inte tvärtom, genom bristen på tid och den besvikelse som låg i medvetandet om nederlaget. Sammanbrottet för de glansfulla förhoppningarna från 1905 hade varit ett hårt slag mot partiet. Men nykter analys av vad som hänt det året tjänade bara till att påvisa hur oförenliga fraktionernas respektive ståndpunkter hade blivit. Även fraktionerna själva höll på att falla sönder, så att det inte längre var möjligt att tala om två skarpt avgränsade och motsatta läger, och det var kanske denna allmänna förvirring snarare än någon underliggande åsiktsgemenskap som förhindrade en öppen brytning. Mensjevikerna förblev en stor men löst sammanhållen grupp, förenad av en gemensam filosofi snarare än av ett gemensamt handlingsprogram. Bolsjevikernas enighet var större och de hade en klarare definierad politik, men de hade uteslutande sin ledares mästerliga beslutsamhet att tacka för dessa förmåner. Bland dem som inte hörde till någon av huvudfraktionerna var Trotskij den dominerande gestalten. Hans intellektuella skarpsinne gav honom en ställning på det teoretiska området oberoende både av bolsjeviker och mensjeviker, trots att han saknade stöd från några regelrätta anhängare. Debatterna inom det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet under dessa år om 1905 års läxa och den ryska revolutionens framtida öde rörde sig om tre olika tolkningar eller tillämpningar av marxistisk doktrin som framfördes av respektive mensjeviker, bolsjeviker och Trotskij.

1905 års erfarenhet gav upphov till nya frågor och ställde gamla problem i ett nytt ljus, medan de lämnade det grundläggande problemet om tillämpningen av den marxistiska analysen på den ryska revolutionen orört. Kautsky beskrev det som ”en borgerlig revolution i en tid då borgerliga ideal har lidit en fullständig bankrutt, när den borgerliga demokratin har förlorat all tro på sig själv, när det endast är på socialistisk grund som ideal kan blomstra och energi och entusiasm utvecklas”.²² Revolutionens drivande kraft kom från arbetarna och då och då från småbönderna. Dess provisoriska resultat — de författningsenliga garantierna, duman, bildandet av politiska partier — hade varit borgerliga. 1905 års revolution hade visat sig dödfödd — och 1908 återstod nästan ingenting av den därför att borgerligheten inte bara hade varit oförmögna att göra revolution, utan också därför att de varit oförmögna att skörda frukterna av en revolution som andra gjort för dem. Erkännandet av den ryska borgerlighetens oförmåga var alla gruppers gemensamma grund. Men när det gällde att dra slutsatser av detta erkännande var åsikterna ytterst delade. Behövde man omvärdera de teoretiska relationerna mellan den borgerliga och den socialistiska revolutionen, och därför, i politiska termer, proletariats och dess partis relationer till borgerligheten? Skulle det

¹⁹ VKP(B) v *Rezoljutsijach* (1941), I, 125-132.

²⁰ Lenin satte 1920 episoden från 1908 vid sidan av dispyten om Brest-Litovsk tio år senare som de två främsta exemplen på ”vänsteravvikelser” i partiet (*Sotjinenija*, XXV, 182).

²¹ VKP(B) v *Rezoljutsijach* (1941), I, 154-160. Det som mest förgade Lenin var att kompromissen innebar att bolsjevikernas särskilda centrum och tidningen *Proletarij*, som hade utgivits som ett korrektiv till *Sotsial-Demokrat*, lades ner.

²² *Cetvertyj (Ob”edinitel’nyj S”ezd RSDRP* (1934), s. 594.

marxistiska schemat följas strängt i den ryska revolutionens utveckling, eller kunde det undergå en viss modifiering antingen på grund av småböndernas övervikt i den ryska ekonomin och det agrara problemets speciella drag, eller på grund av den mognande socialistiska revolutionen i mer avancerade europeiska länder? Till slut dök den gamla frågan om partiets karaktär, funktioner och organisation upp igen gång på gång och förlorade ingenting av sin skärpa i den nya omgivningen.

Av de tre grupperna hade mensjevnikerna berörts minst av erfarenheterna från 1905. Ingenting som hände i Ryssland det året kunde rubba deras tilltro till vad som för dem verkade vara den fundamentala lärosatsen i marxismen. Den socialistiska revolutionen kunde bara vara ett starkt proletariats verk och det ryska proletariatet kunde bli starkt endast genom den ryska kapitalismens utveckling, och den ryska kapitalismen kunde endast utvecklas genom den borgerliga revolutionens seger. Denna syllogism implicerade inte bara den teoretiska åtskillnaden mellan de båda revolutionerna (vilken alla grupper var beredda att gå med på), utan också en tidsintervall mellan dem. Den uteslöt varje politik som gick ut på att skapa omedelbara förberedelser för en socialistisk revolution och dömde proletariatet till rollen av understödjande bundsförvant till borgerligheten på det nuvarande stadiet. Mensjevnikerna trodde inte att det ryska proletariatet kunde föregripa den marxistiska bestämmelsen genom att gå i förbund med bondemassorna. Bönderna förblev för mensjevnikerna en väsentligen antirevolutionär kraft, varje revolutionär politik som räknade på deras stöd var en återgång till det narodnistiska kätteriet om en bonderevolution. Detta argument kunde styrkas av 1848 års erfarenheter, av ett stort antal passager från Marx och Engels och av erfarenheter från 1905, då, som Trotskij själv sade, den proletära revolutionen bröts sönder ”på bondearméns bajonetter”.²³ Vad beträffar utsikterna för en europeisk revolution så hade mensjevnikerna bundit sig, vid sin konferens i maj 1905:

Endast i ett läge kan socialdemokratin på eget initiativ styra sina strävanden att gripa makten och behålla den så länge som möjligt — nämligen i händelse av en revolution som sprider sig till de avancerade länderna i västeuropa, där villkoren för ett förverkligande av socialismen redan har nått en viss mognad. I denna händelse kan de restriktiva historiska gränserna för den ryska revolutionen vidgas ansevärt och möjligheterna till en framryckning på den socialistiska nydaningens väg kommer att vara för handen.²⁴

Men frasen ”en miss mognad” som Lenin karakteriserade som oförsvarligt pessimistisk²⁵ var typisk för den mensjevnikiska försiktigheten. Denna resolution som antogs när utsikterna 1905 fortfarande var strålande, förblev det enda mensjevnikiska uttalandet i ämnet, och den europeiska revolutionen intog aldrig någon framträdande plats i mensjevnikiskt tänkande — om det bara var därför att mensjevnikerna aldrig betraktade den som överhängande.

Följden blev att ett språk av pessimistisk resignation gick genom det mensjevnikiska lägret vid denna tid. Som Axelrod sade vid stockholmskongressen:

De sociala förhållandena i Ryssland är för närvarande bara mogna för en borgerlig revolution, och historiens impuls driver arbetarna och revolutionärerna själva med mycket större kraft mot borgerlig revolutionism, som gör både den ene och den andre till ofrivilliga tjänare åt borgerligheten, än mot en revolutionism som i princip är socialistisk och både faktiskt och organisatoriskt förbereder proletariatet för politisk överhöghet.²⁶

Och vid samma kongress definierade Martynov partiets funktion under den innevarande perioden som ”att väcka den borgerliga demokratin till politiskt liv, att knuffa den framåt och att radikaliserat det borgerliga samhället”.²⁷ I termer av partiorganisation betydde detta fortsatt motstånd mot konspiratoriska handlingar eller mot förberedelser för väpnat uppror och följaktligen, mot Lenins hela idé om ett parti av professionella revolutionärer. Lenin beskrev föraktfullt mensjevnikerna som män

²³ L. Trotskij, *1905* (andra utg. 1922), s. 267. [Sv uppl (*Året 1905*) s. 230]

²⁴ *Iskra*, Nr. 100, 15 maj 1905 (Prilozenie).

²⁵ Lenin, *Sotjinenija*. VIII, s. 83.

²⁶ *Cetvertyj (Ob "edinitelnyj) S"ezd RSDRP* (1934), s. 260.

²⁷ *Ibid.*, s. 204.

som ”ryggar tillbaka, står och stampar på samma ställe ... emedan de inte förmår fastställa förutsättningarna för en avgörande seger”.²⁸

Bolsjevikernas diagnos av 1905 och av de läxor man kunde lära av vad som hänt var radikalt annorlunda. Massakern den 9 januari 1905 hade dragit fram en ”tredje kraft” i den ryska politikens rampljus, en kraft som en dag skulle ställa både enväldet och borgerligheten i skuggan, proletarietet:

Proletarietet har visat att det är ... en kraft som inte bara är intresserad av att krossa enväldet, utan också *beredd att gå fram mot ett verkligt krossande av enväldet*. Sedan den 9/22 januari växer vår arbetarrörelse upp framför våra ögon till en nationell rörelse.²⁹

Lenin godtog lika otvetydigt som mensjevikerna den borgerliga karaktären hos den begynnande revolutionen och nödvändigheten av att genomgå det borgerligt-demokratiska stadiet på vägen till socialismen:

Den som vill komma till socialismen på någon annan väg än genom den politiska demokratin, han kommer oundvikligen till slutsatser, som är absurda och reaktionära såväl i ekonomisk som i politisk mening. ... Men vi marxister måste veta, att det inte finns och inte kan finnas någon annan väg till verklig frihet för proletarietet och bönderna än den borgerliga frihetens och det borgerliga framstegets väg.³⁰

Men han hävdade att den ryska borgerligheten varken var kapabel eller villig av sig själv att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen inte bara för att den var svag, utan också för att dess stöd till revolutionen var ”inkonsekvent, själviskt och fegt”. På grund av sin fruktan för proletarietet var borgerligheten redan på väg att bli kontrarevolutionär. Mensjevikernas fördröjningspolitik skulle göra det borgerliga motståndet ännu envisare i stället för att förbättra utsikterna för revolutionen. Därav följde att proletarietet var den enda konsekvent revolutionära klassen, ”endast proletarietet förmår att säkert marschera ända fram, ty det går vida längre än till den demokratiska omvälvningen”. Det måste därför först och främst ta på sig uppgiften att fullborda den borgerliga revolutionen.³¹

Uppgiften som pålagts proletarietet att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen som ett förspel till att det fullbordar sin egen socialistiska revolution, skulle kunna fullgöras på två villkor, och ett utarbetande av dessa var huvudtemat i Lenins viktigaste arbete från sommaren 1905, *Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen*.

Det första var en allians mellan proletarietet och småbönderna. Småbönderna, som dock inte var revolutionära i den mening som narodnikerna antagit, alltså fientligt inställda mot kapitalismen som sådan, var ”för närvarande är bönderna inte så mycket intresserade av att obetingat bibehålla privategendomen som av att beslagta godsägarjorden, en av denna egendoms viktigaste former.”³² Härav följer att småbönderna kunde utnyttjas av proletarietet som dess allierade på detta stadium, och detta skulle göra det möjligt för proletarietet att krossa enväldet och att fullborda den borgerligt-demokratiska revolutionen, trots den borgerliga ljumheten eller det borgerliga motståndet. Resultatet av denna seger skulle inte bli en proletariets diktatur, utan en ”proletariets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”.³³ Lenin var emellertid beredd att se ännu längre framåt än så här. När väl den borgerliga revolutionen hade genomförts genom denna kombination, skulle småbönderna som helhet inte längre vara revolutionära och skulle inte stödja proletarietet i dess marsch mot den socialistiska revolutionen. På detta stadium skulle det bli nödvändigt för proletarietet att återigen ta ledningen och splittra bönderna inbördes och att söka stöd från de semi-proletära elementen, d. v. s. de fattiga och egendomslösa bönderna mot de rika bönderna, som skulle ha

²⁸ Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 99. [VV 10 bd 3 (”Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen”)]

²⁹ *Ibid.*, VII, 109-110.

³⁰ Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 41, 104. [VV 10 bd 3 (”Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen”)]

³¹ *Ibid.*, VIII, s. 94.

³² *Ibid.*, VIII, s. 94.

³³ Denna fras myntades av Lenin i en artikel från april 1905 (*ibid.*, VII, 196-203), och upprepades åtskilliga gånger i *Socialdemokratins två taktiska linjer*.

gynnats mest av fördelningen av godsägarnas egendomar. Hela programmet sammanfattades i en kursiverad passage i *Socialdemokratins två taktiska linjer*:

*Proletariatet måste slutföra den demokratiska omvälvningen genom att dra till sig bondemassan för att med våld slå ned självhärskardömet motstånd och paralysera bourgeoisins vacklan. Proletariatet måste fullborda den socialistiska omvälvningen genom att dra till sig massan av befolkningens halv proletära element för att med våld krossa bourgeoisins motstånd och paralysera böndernas och småbourgeoisins vacklan.*³⁴

Det andra villkoret diskuterades inte på något sätt så utförligt, förmodligen därför att Lenin som vanligt lade fram sin doktrin i polemisk form, och det andra villkoret, till skillnad från det första, inte bestreds av hans mensjevnikiska motståndare. Men det hade redan preliminärt formulerats i en artikel från april 1904 och upprepades klart nog i två passager i *Två taktiker för socialdemokratien*. Ett resultat av den demokratiska revolutionen skulle bli att ”föra ut den revolutionära branden i Europa”, och ingenting skulle ”så starkt förkorta vägen till fullständig seger i Ryssland”. Upprättandet av ”proletariatets och småböndernas revolutionära demokratiska diktatur” skulle ”ge oss möjligheten att resa Europa och det europeiska socialistiska proletariatet, som kastar av sig borgerlighetens ok och i sin tur kommer att hjälpa oss att fullborda den socialistiska revolutionen”.³⁵

Lenin var genom hela *Socialdemokratins två taktiska linjer* noga med att hålla kvar distinktionen mellan revolutionens två stadier både praktiskt och teoretiskt. Han skrev t. o. m. att ”denna demokratiska revolution kommer inte att försvaga utan stärka borgerlighetens herravälden”³⁶ — en förutsägelse som tycktes binda honom vid den mensjevnikiska tron på en utsträckt intervall mellan de två stadierna för den vidare utvecklingen av kapitalismen. Inte desto mindre pekade han särskilt på två element i övergången från det demokratiska till det socialistiska stadiet — stödet från den semiproletära delen av småbönderna och stödet från en socialistisk revolution i Europa, och han visade hur dessa två element kunde väntas växa fram ur den revolutionärt demokratiska diktatur, som skulle kröna det första stadiet. Han behandlade därför de två stadierna som om de ingick i någon sorts kontinuerlig process. I en kort artikel om *Socialdemokratins förhållande till bonderörelsen* tre månader senare i september 1905 lånade han Marx' berömda fras från 1850:

Från den demokratiska revolutionen skall vi omedelbart börja övergå till den socialistiska revolutionen, just i den mån våra krafter, det medvetna och organiserade proletariatets krafter det medger. Vi är för en oavbruten revolution. Vi kommer inte att stanna på halva vägen.³⁷

Han tycks aldrig ha använt frasen igen. Men idén stod kvar. Vid slutet av 1905 skisserade han i några anteckningar, som först utgavs tjugo år senare, en gång till revolutionens stadier i deras logiska följd. Proletariatet i förbund med småbönderna skulle fullborda den borgerliga revolutionen. Detta resultat skulle leda till ett nytt stadium där de rika bönderna och ”en betydande del av mellanbönderna” skulle gå över till borgerligheten och proletariatet skulle med de fattiga böndernas sympati kämpa ”för att behålla sin demokratiska seger i en socialistisk revolutions intresse”. Denna kamp skulle bli hopplös ”om inte det europeiska socialistiska proletariatet skulle komma till det ryska proletariatets hjälp”. Detta var nyckeln till den slutgiltiga segern. ”De europeiska arbetarna kommer att visa oss ’hur man gör’ och sedan skall vi tillsammans med dem göra den socialistiska revolutionen”.³⁸

³⁴ Ibid., VIII, s. 96.

³⁵ Lenin, *Sotjinenija*, VII, s. 191, VIII, s. 62, 83.

³⁶ Ibid., VIII, s. 37.

³⁷ Lenin, *Sotjinenija*, s. 186 (VV 10:3, ”Socialdemokratins förhållande till bonderörelsen”). Marx skrev ”permanente Revolution”, ryska skribenter använde stundom ”permanentnaja” och stundom det vanliga ryska ordet för ”oavbruten” dvs. ”nepreyvnaia.” I senare debatt gjordes ett försök att skilja på Trotskijs försvar för en ”permanent” revolution och Lenins godtagande av en ”oavbruten” revolution. Men det finns ingen signifikans i variationen av terminologin.

³⁸ Ibid., VIII, s. 424-427. [”The Stages, the Trend, and the Prospects of the Revolution”, CW 10, s. 89-92] Denna idé om samaktionen mellan öst och väst i att frambringa den socialistiska revolutionen hade också ansenliga ryska anor. Herzen skrev till Proudhon 1855: ”Ryssland, som är mindre överlägset än Savoien, kommer inte farå da se, hon behöver de europeiska folkens solidaritet, deras hjälp, men å andra sidan är jag övertygad om att Västeuropa inte kommer att bli

Av alla de ledande ryska socialdemokraterna var Trotskij den ende som spelade en framträdande roll under händelserna i 1905 års revolution. Det var därför naturligt att han skulle ta starka intryck av dess lärdomar, i detta avseende stod han vid den motsatta ytterligheten mot mensjevikerna. Hans samarbete med mensjevikerna efter brytningen med Lenin 1903 i organisationsfrågan var kort. Han hyste ingen naturlig sympati för den passiva tonen i den mensjevnikiska doktrinen.

Vår kamp för revolutionen (skrev han omedelbart efter den 9 januari 1905) vår förberedelse för revolutionen, kommer på samma gång att bli en skoningslös kamp med liberalismen om inflytande över massorna, för proletarietets ledande roll i revolutionen. I denna kamp kommer vi att ha en mäktig kraft på vår sida: själva revolutionens logik.³⁹

I februari 1905 återvände Trotskij till Ryssland som aktiv revolutionär. Det var på hösten samma år, på krönet av hans arbete i petersburgssovjeten som han skisserade sin teori i termer som ökade precisionen i Lenins septemberformulering om ”oavbruten revolution”:

Arbetarklassens ställning som revolutionens förtrupp, den direkta förbindelse som upprättas mellan den och den revolutionära landsbygden; den attraktion den utövar på armén – allt detta tvingar den oundvikligen mot makten. Revolutionens fullständiga seger innebär proletarietets seger. Detta i sin tur innebär att revolutionen får en oavbruten karaktär. Proletariatet förverkligar de grundläggande demokratiska uppgifterna, och själva logiken i dess omedelbara kamp för att konsolidera sitt politiska styre ställer i ett visst ögonblick proletariatet inför rent socialistiska problem. Mellan maximi- och minimiprogrammet upprättas en revolutionär kontinuitet. Det är inte fråga om ett enda ”slag” eller en enda dag eller månad, utan om en hel historisk epok.⁴⁰

Och tidigt 1906, sedan han arresterats skrev Trotskij i fängelset en genomträngande analys under titeln *Resultat och framtidsutsikter*, som han efteråt anförde som ”det enda verk där jag mer eller mindre systematiskt framlade mina synpunkter på revolutionens utveckling”.⁴¹

Enligt Trotskijs åsikt var det speciella i den ryska sociala strukturen att den kapitalistiska industrin hade vuxit fram som ett resultat av trycket från utlandet och under statligt beskydd: därför hade det skapats ett proletariat utan en oberoende borgerlig företagarklass. Av denna anledning ”kan ett proletariat i ett ekonomiskt efterblivet land komma till makten tidigare än i ett utvecklat kapitalistiskt land”, och ”i Ryssland kan ’arbetaren’ befinna sig vid makten före sin ’herre’”.⁴² Inte heller ansåg Trotskij detta enbart teoretiskt möjligt. Erfarenheterna från 1905 övertygade honom om att detta faktiskt måste ske. Han hade sett de ryska fabriksägarna svara på kravet om åttatimmars arbetsdag med att förkunna lockout. Arbetarna kunde stärka sitt krav, som var ett legitimt och nödvändigt krav av den borgerliga revolutionen, enbart genom att ta över fabriker. ”Väl vid makten kommer proletariatet oundvikligen genom hela logiken i sin ställning att tvingas in i administreringen av ekonomin som en statsangelägenhet.”⁴³ Att anta att socialdemokratin skulle ta ledningen i en borgerlig revolution och sedan dra sig tillbaka ”för att ge plats åt borgerliga partier”, var ”utopism av värsta slag, en sorts revolutionär kälkborgerlig utopism”, proletariatet skulle när det

fritt så länge Ryssland förblir enrollerat som soldat i tsarens av Petersburg sold.” (*Polnoe Sobrainie Sotjinenij i Piscm*, red. av M. K. Lemke, VIII, (1919) 196).

³⁹ Trotskij, *Sotjinenija*, II, I, s. 57.

⁴⁰ Citat ur en artikel i *Natjalo* (oktober 1905) av L. Trotskij, *Permanentnaja Revolutsija* (Berlin 1930), s. 58, 90-91 [Marxistarkivet: [Den permanenta revolutionen](#)].

⁴¹ L. Trotskij, *Permanentnaja Revolutsija* (Berlin, 1930), s. 39. ”Resultat och framtidsutsikter” (*Itogi i Perspektivi*, en titel lånad från Parvus” artikel nämnd i not 51 nedan) publicerades först i Petersburg 1906 i en essävolym av Trotskij under titeln *Nasja Revoljutsija*. Varken originalet eller ett omtryck utgivet efter oktoberrevolutionen har gått att komma över. Vid slutet av 1917 publicerades denna essä på nytt för sig själv på ryska i Berlin under titeln *Perspektivi Russkoj Revoljutsii*, det sista kapitlet och de två sista meningarna i det näst sista kapitlet, som förutsade en europeisk socialistisk revolution som ett resultat av kriget, utslöts av hänsyn till den tyska censuren. Hänvisningar i fotnoter nedan är till denna utgåva. 1918 publicerades en förkortad engelsk översättning av Trotskijs volym från 1906 under titeln *Our Revolution* (New York, 1918) som inkluderade större delen av denna essä (s. 73-144), meningarna ur det näst sista kapitlet och större delen av det sista kapitlet finns med i denna version.

⁴² L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917] s. 36, 40).

⁴³ *Ibid.*, s. 41.

väl tagit makten ”kämpa ända till slutet”.⁴⁴ Fullbordandet av den borgerliga revolutionen skulle automatiskt innebära en övergång till den socialistiska revolutionen.

I en senare artikel, skriven 1909, pekade Trotskij ut den punkt där mensjeviker och bolsjeviker avvek från hans analys:

Medan mensjevikerna utifrån den abstrakta uppfattningen att ”vår revolution är en borgerlig revolution” kommer fram till tanken att proletariet måste anpassa sin taktik till den liberala borgarklassens uppträdande för att försäkra sig om att statsmakten överförs till denna borgarklass, så utgår bolsjevikerna från en lika abstrakt uppfattning – ”demokratisk diktatur, inte en socialistisk diktatur” – och kommer fram till tanken att proletariet vid statsmakten ålägger sig borgerligt demokratiska begränsningar. Det är sant att skillnaden mellan dem är mycket betydande: medan mensjevismens antirevolutionära sidor redan är helt uppenbara, så är det troligt att dessa sidor hos bolsjevismen bara kommer att bli ett allvarligt hot i händelse av seger.⁴⁵

Att Trotskij i en blixst av övernaturlig insikt i detta stycke förutsade den attityd som de flesta bolsjevikledarna intog i Petrograd före Lenins ankomst i april 1917 går inte att förneka, att Lenin själv ända till februarirevolutionen fortsatte att hålla fast vid samma ”självbegränsningdoktrin” kan inte bekräftas så lätt. Det är sant att Lenin inte intog en så beslutsam ståndpunkt i denna fråga som Trotskij, hans underlåtenhet att göra det var i huvudsak ansvarig för förvirringen i de bolsjevikiska leden efter februari 1917. Efter 1906 deltog Lenin två eller tre gånger i polemiker mot Trotskij teori om ”permanent revolution”. Men Trotskij hade troligen rätt när han hävdade att Lenin aldrig läst *Resultat och framtidsutsikter*, som han citerade i andra hand från en artikel av Martov,⁴⁶ och dessa yttranden bidrog inte mycket till att klargöra Lenins egen inställning. Lenin förkastade lika lite som Trotskij utsikten om en direkt övergång från den borgerliga till den socialistiska revolutionen. Men medan Trotskij trodde att denna övergång skulle inträffa automatiskt och oundvikligt genom själva revolutionens ”logik”, så höll Lenin hårdare fast vid den borgerliga revolutionens *terra firma* och ansåg att övergången till socialism skulle vara avhängig av de två yttre villkor som han hade fastslagit 1905: stödet från bönderna och stödet från en europeisk socialistisk revolution. Den viktigaste doktrinära skillnaden mellan Lenin och Trotskij vid denna tid var att Lenin gjorde början av övergången till socialismen beroende av förhållanden som Trotskij betraktade som nödvändiga för dess slutgiltiga seger.

Vad beträffar småbönderna så hade den marxistiska åsikten om böndernas oförmåga att bilda ett revolutionärt parti varit utgångspunkten för Plechanovs polemik mot narodnikerna och idén var fast rotad i partidoktrinen. Trotskij hade i slutet på 1905 kallat småbönderna ”en stor reservoar av potentiell revolutionär energi”⁴⁷ — vilket var så långt en socialdemokrat gärna kunde sträcka sig vid den tiden. 1905 års erfarenheter, som inspirerade Trotskij briljanta analys av proletariets roll i revolutionen hade givit honom en fördomsfull åsikt om böndernas roll. Bondeuppror hade följt och understött de tidiga stadierna av den revolutionära rörelsen. Men i det kritiska ögonblicket var det bonden i uniform som hade förblivit lojal mot tsaren och hans officerare och som hade krossat det urbana proletariets revolution. Trotskij drog sina slutsatser av denna diagnos. Han godtog den outhärliga vikten av ett bondeuppror som hjälp i proletariets främsta uppgift.

Men detta innebar inte att småbönderna var en oberoende politisk kraft i jämbördig allians med proletariet: den rätta formeln var att proletariet skulle genomföra den borgerliga revolutionen ”understödd av bondeelementet och styrande det”,⁴⁸ — en formel som Lenin efteråt godtog som till

⁴⁴ Ibid., s. 51, 55.

⁴⁵ L. Trotskij, *1905* (andra eng. utg. 1922) s. 285 [svenska upplagan, s. 274], Trotskij tillade i den andra utgåvan en fotnot till den sista meningen som innebar att detta inte hände därför att ”bolsjevismen under Lenins ledarskap undergick sin ideologiska omdaning (inte utan inre stridigheter) våren 1917”.

⁴⁶ Lenin, *Sotjinenija*, XIV, s. 44-47; L. Trotskij, *Permanentnaja Revolutsija* (Berlin, 1930), s. 39-40.

⁴⁷ Trotskij, *Sotjinenija*, II, I, s. 20. I den samlade utgåvan, publicerad 1926 är satsen kursiverad, något som den inte är i originalversionen (N. Trotskij, *Do Devjatogo Janvarja* (Genève, 1905), s. 18).

⁴⁸ Trotskij, *Sotjinenija*, II, I, s. 448.

sitt väsen identisk med hans egen.⁴⁹ Inte heller instämde Trotskij i Lenins formel för den regering som skulle bli resultatet av denna revolution — en ”proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur”, detta förkastade han i *Resultat och framtidsutsikter* såsom ”ogenomförbart”.⁵⁰ En revolution ledd av proletariatet kunde bara resultera i en ”arbetarregering” i betydelsen av en regering där arbetarrepresentanter innehade den ”dominerande och ledande ställningen”.⁵¹ Ännu mindre möjligt var det att tänka sig ett förbund mellan proletärer och bönder som ett medel att genomföra den socialistiska revolutionen. En grundläggande intressekonflikt skulle förstöra kompanjonskapet redan på tröskeln till den gemensamma aktionen, ty den revolutionära regeringen skulle i sin jordbrukspolitik bli tvungen att genomföra ”organiseringen av en kooperativ produktion under kommunal kontroll eller direkt för statens räkning”⁵² och skulle behöva pålägga bönderna dessa sociala åtgärder. På det sättet invände Trotskij — fast skillnaderna dem emellan senare överdrevs kraftigt — mot båda leden av Lenins tvåfaldiga formel för ett förbund med bönderna som helhet för att genomföra den borgerliga revolutionen och för ett förbund med de ”semi-proletära” elementen bland bönderna för att genomföra den socialistiska revolutionen. Det största ansvaret skulle i båda stadierna vila på proletariatet.

Mensjevikerna, bolsjevikerna och Trotskij var helt överens om nödvändigheten av en socialistisk revolution i Europa som det andra villkoret för att nå fram till en socialistisk revolution i Ryssland. Trotskij formulerade otvetydigt detta villkor i slutet av *Resultat och framtidsutsikter*:

Utan ett direkt statligt stöd från det europeiska proletariatet kommer inte den ryska arbetarklassen att kunna behålla makten och förvandla sin tillfälliga överhöghet till en varaktig socialistisk diktatur.⁵³

Lenin gick vid denna tid ännu längre. Han trodde inte ens att det ryska proletariatet kunde sätta igång — än mindre vidmakthålla — en socialistisk revolution i Ryssland utan stöd från det europeiska proletariatet. Men både Lenin och Trotskij godtog utan inskränkning nödvändigheten av en europeisk revolution för socialismens slutgiltiga seger i Ryssland. Ingen av dem skulle vid denna tid ha umgåtts med idén om en segrande socialistisk revolution i Ryssland utan en socialistisk revolution i Europa.

Medan Trotskij i doktrinära frågor emellertid intog ståndpunkter som bara var svagt urskiljbara från Lenins, hade han förblivit trogen den mensjevikiska åsikten i organisationsfrågan ända sedan splittringen 1903. Han delade inte Lenins uppfattning om ett litet starkt organiserat och disciplinerat parti, utan fortsatte att betrakta brytningen som orättfärdig och att arbeta för ett återupprättande av partienigheten och valde rollen som försonare utanför fraktionerna åt sig själv. Denna inställning förband ständigt Trotskij, trots alla doktrinära skillnader, med mensjevikerna, vilkas idé om ett massparti inte var intolerant mot olika åsiktsnyanser inom partiet, och invecklade honom ständigt i stridigheter med Lenin, vars åsikter om partienigheten inte hade vacklat sedan 1903. Under hela tiden från 1909 till 1914 motarbetades upprepade gånger Trotskijs försök att bringa fraktionerna tillbaka i samma fålla av Lenin i den doktrinära renhetens och den organisatoriska effektivitetens

⁴⁹ Lenin, *Sotjinenija*, XIV, s. 42.

⁵⁰ L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917]) sid. 48.

⁵¹ Ibid., s. 43. Parvus, en tysk socialdemokrat av ryskt ursprung hade i januari 1905 skrivit i ett förord till Trotskijs tidigare pamflett *Do Devjatogo Janvarja*: ”Om socialdemokratin placerar sig själv i ledningen för den revolutionära rörelsen hos det ryska proletariatet, så blir denna regering (dvs. den ’provisoriska revolutionära regeringen’) socialdemokratisk.” Han tillade: ”Den socialdemokratiska provisoriska regeringen kan inte fullborda den socialistiska revolutionen i Ryssland, men själva processen att likvidera enväldet och upprätta den demokratiska republiken kommer att ge den en gynnsam grogrund för politiskt arbete.” Denna passage innehöll kärnan i Trotskijs teori om permanent revolution. I samma förord skrev Parvus om bönderna: ”De befinner sig endast i en ställning där de kan öka den politiska anarkin i landet och på så sätt försvaga regeringen, de kan inte bilda en homogen revolutionär armé”. En artikel av Parvus i samma ämne, kallad *Itogi i Perspektivi*, fanns i *Iskra* Nr. 85, den 27 januari 1905. Trotskij påstod långt senare att hans åsikter 1905 ”låg nära Parvus”, ”utan att dock vara identiska med dem.” (*Permanentnaja Revoljutsija* (Berlin, 1930), sid. 64-65.)

⁵² L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917]), s. 54.

⁵³ L. Trotskij, *Perspektivi Russkoj Revoljutsii* (Berlin, n. d. [1917]), slutar med den första meningen i detta stycke (se sid. 73 not 41 ovan): de två återstående meningarna är citerade ur L. Trotskij, *Our Revolution* (New York, 1918) s. 137.

namn, och uthålligheten i denna tvist frambragte en ömsesidig förbittring och en rik vokabulär av ömsesidiga smädelser. 1903-4 hade Trotskij varit angriparen i ordkriget.⁵⁴ Nu under 1911-14 års bittra fejder var det Lenins tur att tala om Trotskij's "granna men tomma fraser",⁵⁵ och om hans "otroliga bombasmer".⁵⁶ Vägran att böja sig för partidisciplinen ledde till instabilitet i åsikterna. "Det är omöjligt att diskutera med Trotskij om något som helst viktigt ämne eftersom han inte har några åsikter", han "kryper ut genom den ena eller andra debattens spricka och springer från den ena sidan till den andra".⁵⁷ Trotskij var vid denna tid mindre hätsk än Lenin i den offentliga debatten, men kompenserade detta i ett privat brev 1913 till mensjeviken Tjcheidze från Georgien, där han skrev att "hela grunden för leninismen i dag är byggd på lögn och förfälskning och bär inom sig det förgiftade fröet till sin egen upplösning".⁵⁸ Försoningen 1917 strök aldrig ut dessa skarpa ordväxlingar ur minnet hos Trotskij's fiender inom partiet.

Oenigheten inom partiet var alltså häftig och partiets lycka stod lågt när Lenin i januari 1912 samlade en liten konferens med sina anhängare och sympatisörer från Ryssland och Västeuropa i Prag. Trots att den enbart besöktes av fjorton röstande delegater, av vilka alla utom två var bolsjeviker, utropade den sig själv till en "allmän partikonferens" och "partiets högsta organ". Den konstaterade det sorgliga förhållandet av "upplösning och sammanbrott av flertalet partiorganisationer" under trycket från kontrarevolutionär repression, intensifierad av den långa frånvaron av "ett arbetande particentrum", den fördömde såsom "likvidatorer" dem som inte godtog den bolsjevikiska handlings- och organisationspolitiken, och den höll fast vid "nödvändigheten av intensifierat arbete på att åter bygga upp det ryska socialdemokratiska arbetarepartiets illegala organisation". Den bortsåg heller inte från möjligheterna till legal aktivitet och ställde upp tre partislagord — alla väl inom gränserna för den borgerliga revolutionen — för de kommande valen till den fjärde duman – "en demokratisk republik, åttatimmars arbetsdag och konfiskering av alla godsägares land". Men det mest betydelsefulla steget som pragkonferensen tog, hade att göra med partiorganisationen. Partiets centralkommitté som utsetts av londonkongressen 1907 och var representativ för de olika grupperna vid den kongressen hade inte sammanträtt på två år och var praktiskt taget ur funktion. Konferensen tillerkände sig själv en partikongress" funktioner och tillsatte en ny centralkommitté på sex medlemmar, däribland Lenin, Zinovjev och Ordzjonikidze, och fem ersättare eller "kandidater", däribland Bubnov och Kalinin. Det var ett icke stadgeenligt steg. Men det utmärkte klart bolsjevikernas krav på att själva utgöra det ryska socialdemokratiska arbetarepartiet och utesluta alla "likvidatorer", mensjeviker och andra. Det man hade försökt vid den tredje partikongressen 1905 gjorde man nu på nytt. Och denna gång fanns ingen återvändo. Från och med nu var inte bolsjeviker en fraktion inom partiet utan själva partiet.⁵⁹ En ändring som konferensen gjorde i partistadgan tillät centralkommittén att invälja ytterligare medlemmar. Under denna regel invaldes Stalin strax efter konferensen,⁶⁰ och blev också medlem av en ny, igen tillsatt "Rysk byrå" som skulle ta hand om arbetet i själva Ryssland. Det var det avgörande ögonblicket. I april 1912 gav trupper eld mot strejkande arbetare vid guldfälten i Lena och det blev mer

⁵⁴ Se s. 45-46 (kapitel 2) i tryckta boken

⁵⁵ Lenin, *Sotjinenija*, XV, 11. Samma fras återkommer senare (ibid., XVIII, s. 381).

⁵⁶ Ibid., XV, s. 546. Det ryska ordet Chlestakovscina är ett starkt ord som avletts från Gogols Chlestakov, den bombastiske bedragaren i *Revisorn*. I ett brev till Gorkij från denna tid kallar Lenin Trotskij en "posör" (ibid., XVIII, 523).

⁵⁷ Ibid., XV, s. 304; XVII, s. 469.

⁵⁸ *Lenin o Trotskom i o Trotckizme* red. av M. Olminskij (andra utg. 1925), sid. 217-219. Detta brev som censuren hållit undan, upptäcktes efter revolutionen och publiceringen av det var en av sensationerna i kampanjen mot Trotskij efter Lenins död.

⁵⁹ Resolutionerna från konferensen gavs ut som en pamflett (*Vserossijskaja Konferentsija Ros. Soc. Dem. Rab. Partii goda* (Paris, 1912)) och trycktes om i *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), i, s. 177-191. Av diskretions skull innehöll de inte listan på medlemmar och kandidater som valts till centralkommittén. Men dessa står med små variationer mellan de båda kategorierna i alla partihistoriker ända till det tidigare trettioåret, t. ex. N. Popov, *Outline History of the Communist Party of the Soviet Union*. (Eng. övers. n. d.) I, s. 274, och i Lenin, *Sotjinenija*, XV, 651-654, not 167.

⁶⁰ De källor som anförs i slutet av föregående not såväl som Krupskajas [Lenin](#), uppger att Stalin koopterades, "kort efter konferensen". 1938 års officiella historia (*History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks)*, eng. övers. 1939, s. 141) inkluderar tvärtemot i alla tidigare protokoll Stalin och Sverdlov bland dem som valdes till centralkommittén av kongressen och har följts i senare officiella redogörelser.

än 500 döda och sårade. Det var den värsta massakern av det slaget sedan den 9 januari och öppnade en ny era av oro och upprördhet vid industrierna. Ett av symtomen på den förnyade partiaktiviteten var grundandet av en ny bolsjevikisk tidning *Pravda* i Petersburg. Första numret kom ut den 22 april 1912. Ett annat var Lenins personliga beslut att flytta sin bostad från Paris till Krakow i österrikiska Polen, för att vara närmare scenen för dramat. Den stegrade spänningen i Ryssland under de två följande åren ökade inte bara möjligheterna och utsikterna för revolutionär aktivitet i Ryssland utan fördjupade också klyftan mellan bolsjeviker och mensjeviker. Lenins egensinniga handlande i Prag väckte indignation bland andra partigrupper. Men ingenting rubbade hans beslut att följa en oberoende kurs. I augusti 1912 sammankallade Trotskij ett möte mellan socialdemokrater av alla åsiktsriktningar i Wien, i hopp om att än en gång kunna bereda väg för en återförening. Men mötet fördömdes och förlöjligades av bolsjevikerna med resultatet att ”augustiblocket” blev en tillfällig koalition mellan mensjeviker, trotskister och mindre grupper mot bolsjevikerna. Det fick ingen efterföljd utom att det förbittrade relationerna mellan Lenin och Trotskij ytterligare. Inte vid någon tid skrev de om varandra på ett bittrare och giftigare språk än under de 18 månader som följde på augustikonferensen.

Kriget 1914 var förutbestämt att tjäna som växthus åt revolutionens sådd. Den omedelbara effekten av krigsutbrottet var att revolutionärernas uppgift komplicerades oerhört och den rudimentära organisation de ägde bröts sönder. I Petersburg förenades de bolsjevikiska och mensjevikiska deputeraderna i duman för ett ögonblick i en gemensam deklaration i hela det ryska socialdemokratiska partiets namn, och vägrade rösta för krigskrediter. Från regeringssidan blev den första åtgärden att understryka den regeringsfientliga pressen, inklusive den bolsjevikiska *Pravda*. Även i Västeuropa begränsades propagandafriheten till en handfull små neutrala länder. Lenin, som arresterats och hotats med internering i Österrike, tog sin tillflykt till Schweiz och upprättade i Bern, när Zinovjev förenat sig med honom, vad som snart blev betraktat som bolsjevismens auktoritära centrum.

Lenin tvekade inte om partiets inställning till kriget. Efter stuttgartkongressen 1907 hade den Andra internationalen på Lenins tillskyndan bundit sig vid att ålägga socialdemokraterna att i händelse av krig ”använda den ekonomiska och politiska krisen, som orsakats av kriget till att ... påskynda förstörelsen av kapitalistklassens klassherravälde”.⁶¹ Socialisternas och socialdemokraternas avfall i Västeuropa, där de nästan som en man, stödde sina respektive regeringar i augusti 1914 var det svartaste förräderi. Det rubbade på intet sätt Lenins övertygelser. Han kom fram till Bern den 5 september 1914 och följande dag samlade han en liten grupp bolsjeviker som fanns till hands och läste för dem ett antal teser om kriget, där han uttryckligen förkunnade att ”från arbetarklassens och de arbetande massornas av alla folk i Ryssland synpunkt skulle ett nederlag för den tsaristiska monarkin och dess trupper vara det minst onda” och förde fram de slagord som socialdemokratin måste förkunna:

för det första allsidig propaganda, omfattande såväl trupperna som krigsskådeplatserna, för en socialistisk revolution och för nödvändigheten att rikta vapnen inte mot de egna bröderna, andra länders löneslavar, utan mot de reaktionära och borgerliga regeringarna och partierna i alla länder. Det är obetingat nödvändigt att organisera illegala celler och grupper inom alla nationers trupper för att bedriva sådan propaganda på alla språk. En skoningslös kamp måste föras mot kalkborgarnas och borgarnas chauvinism och ”patriotism” i alla länder utan undantag.⁶²

En större konferens av bolsjeviker i Bern i februari 1915, som besöktes av såväl Bucharin, Krylenko och Pjatakov som Lenin och Zinovjev, antog och publicerade en serie resolutioner efter liknande linjer.⁶³ Men de förblev en isolerad grupp. Plechanov predikade nationellt försvar som en nödvändig inledning till reformer och intog på så sätt en ståndpunkt som inte gick att skilja från Andra internationalens socialdemokratier eller arbetarepartier, som hade brännmärkts av Lenin som

⁶¹ Partiets inställning till krig kommer att diskuteras i Del V.

⁶² Lenin, *Sotjinenija*, VIII, s. 44-46. Teserna stod i ändrad och utökad form i partitidskriften *Sotsial-Demokrat* den 1 november 1914 (ibid., XVIII, s. 61-66). [”Den revolutionära socialdemokratins uppgifter i det europeiska kriget”, VV 10:5]

⁶³ Lenin, *Sotjinenija*, XVIII. 124-128; Krupskaja, *Memories of Lenin* (Eng. övers. 1932), s 156-157. [sv. övers. [Lenin](#)]

”social-chauvinistiska”, och den mensjevnikiska åsikten sträckte sig ända från Plechanovs ”höger”-inställning till ”vänster”-inställningen hos Martov, som förklarade sig vara internationalist och gick på Lenins linje när det gällde att ta avstånd från det ”imperialistiska kriget”. Men mellan bolsjeviker och dessa vänstermensjeviker fanns det fortfarande en väsentlig skillnad. Lenin önskade göra slut på kriget genom en socialistisk revolution över hela Europa, som skulle göra det möjligt för Ryssland att gå vidare direkt från den borgerliga revolutionen till den socialistiska revolutionen. Martov önskade göra slut på kriget genom en borgerligt-demokratisk fred på grundval av nationellt självbestämmande och utan annekteringar och skadestånd; och ingen mensjevik som godtog den reservationslösa dogmen om den kommande revolutionens borgerliga karaktär kunde sträcka sig längre än hit. Både Martov och Lenin var närvarande vid den berömda zimmerwaldkonferensen för internationella socialister som var emot kriget, i september 1915. Skillnaden mellan dem var skillnaden mellan zimmerwald-högern och zimmerwald-vänstern.

I Ryssland drev händelsernas och åsikternas tryck gradvis bolsjeviker och mensjeviker isär efter det inledande samarbetet mellan de båda grupperna, och bolsjevikernas överlägsna underjordiska organisation, som trots att den allvarligt begränsades av polisförföljelser aldrig upphörde att fungera, talade till deras förmån. Vid slutet av september 1914 höll fyra bolsjevikiska dumadeputerade och andra bolsjevikiska delegater från olika delar av Ryssland en hemlig konferens i Finland. Inspirerade av Lenins teser från 24 augusti/6 september 1914 antog de en resolution som fördömde — i ganska allmänna ordalag, det är sant — regeringen och kriget. En månad senare arresterades de bolsjevikiska deputeraderna tillsammans med andra framstående bolsjeviker, däribland Kamenev, som hade samlats för en ny konferens, och tidigt 1915 landsförvisades de till Sibirien.⁶⁴ Under rättegångsförhören hävdade både Kamenev och två av deputeraderna att de inte instämde i Lenins teser så länge som dessa ålade partiet att arbeta för ett nationellt nederlag i kriget.⁶⁵ Men där bolsjeviker vacklade, upplöstes mensjeviker i Ryssland nästan helt och gick inte att skilja från andra ”progressiva”, som förenade en patriotisk inställning till kriget med krav på demokratiska reformer.

Deporteringen av alla de främsta bolsjeviker från Petrograd till Sibirien, där Sverdlov, Stalin och Ordzjonikidze redan avtjänade förvisningsstraff från före krigsutbrottet, bröt bokstavligen upp den centrala bolsjevikiska organisationen i Ryssland. Under åtta månader existerade inte centralkommitténs så kallade ”ryska byrå”. Sommaren 1916 återinstiftades den av en partiarbetare vid namn Sjljapnikov, som i början av kriget hade bott i Paris och varit med på bernkonferensen 1915 och senare hade skickats till Skandinavien av Lenin, för att arrangera smugglingen av partilitteratur in i Ryssland. Sjljapnikov återvände till Petrograd och invalde två unga partimedlemmar, som hittills inte märkts så mycket och därför hade undgått att arresteras, Zalutskij och Molotov (en ung intellektuell från Kazan, vars rätta namn var Skrjabin, och som hade gjort sin partidebut på *Pravdas* redaktion 1912) och de bildade nu en ny ”rysk byrå”.⁶⁶ Det fanns emellertid inte mycket att göra. Lokala kommittéer i några få stora centra fortsatte med olovlig propaganda. Men kommunikationerna med centralkommittén i Schweiz var tillfällig och osäker, trots att nummer av partitidskriften *Sotsial-Demokrat*, publicerad av Lenin med oregelbundna mellanrum under hela kriget, ibland lyckades ta sig fram. I Ryssland hade partiet ingen publikation sedan Pravda lagts ner vid krigsutbrottet.

Under tiden satt Lenin i Schweiz och iakttog och skrev.

I början på 1916 flyttade han från Bern till Zürich, där han lättare fann material för *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, hans viktigaste arbete under kriget. Han skrev också mycket om socialisternas inställning till kriget och om frågan om nationellt självbestämmande, som hade blivit mycket angelägen genom den allierade propagandan, och om vilken partiets åsikter gick skarpt isär. I april 1916 var han med på en andra konferens med zimmerwaldgruppen i Kienthal. Förhand-

⁶⁴ E. Jaroslavskij, *Istoriya VKP (B)*, III, (1929), s. 220-223.

⁶⁵ För Lenins fördömmande av denna handling se *Sotjinenija* XVIII, s. 129.

⁶⁶ E. Jaroslavskij, *Istoriya VKP (B)*, III (1929), s. 234-235.

lingarna tycktes visa en lätt rörelse mot vänster bland de socialister som var emot kriget, men ingen verklig enighet i åsikter eller syften. Lenins tilltro till att han hade rätt i sin tro slokade aldrig. Men tillvarons småskurna monotoni och oförmågan att handla, undergrävde något hans optimism. Hösten 1911, vid vad som tycktes vara reaktionens mörkaste ögonblick hade han sett allt fler tecken på att "tiden för den s. k. fredliga borgerliga parlamentarismen närmar sig sitt slut för att ge plats åt en tid av revolutionär kamp av proletariatet som organiserats och övats i den marxistiska idéns anda och som kommer att krossa det borgerliga styrelseskicket och upprätta den kommunistiska ordningen."⁶⁷ I januari 1917 var han inför en schweizisk åhörarskara tveksam om huruvida "vi, de gamla" (Lenin var fyrtiosex år) skulle "leva för att se den kommande revolutionens avgörande slag".⁶⁸ Omkring sex månader senare bröt revolutionen ut i Ryssland, och efter mer än en månads orolig väntan och besvärliga förhandlingar, reste Lenin med en grupp på ungefär tjugo bolsjeviker, däribland Zinovjev, Radek, Sokolnikov och Safarov, genom Tyskland till Sverige enligt en överenskommelse med de tyska myndigheterna, i en järnvägsvagn avspärrad från kommunikation med världen utanför.⁶⁹ Sällskapet nådde Petrograd den 3 april 1917.

⁶⁷ Lenin, *Sotjinenija*, XV, s. 265.

⁶⁸ *Ibid.*, XIX, s. 357.

⁶⁹ En fullständig redogörelse för förhandlingarna och resan finns i Fritz Platten, *Die Reise Lenins durch Deutschland* (n. d. 1925). Händelsen var mindre ödesdiger än den senare framställdes. Kort efteråt gjorde en mycket större grupp ryska emigranter, däribland en mensjevikisk grupp ledd av Martov, samma resa under samma villkor.